

Ірина Петренко
(Полтава)

ДІЯЛЬНІСТЬ У ПОЛТАВІ ПІДПІЛЬНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ГРУПИ НА ЧОЛІ З ОЛЕНОЮ (ЛЯЛЕЮ) УБИЙВОВК У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті деконструйовано радянський міф про підпільну молодіжну групу на чолі з Оленою (Лялею) Убийвовк (1918–1942), яка діяла в Полтаві впродовж 1941–1942 років, а також визначено її внесок у боротьбу з нацизмом у період Другої світової війни. Підпільна молодіжна група «Нескорена полтавчанка» – цілком післявоєнний радянський ідеологічно-пропагандистський конструкт.

Ключові слова: Україна, Друга світова війна, Рух Опору, антинацистське підпілля, Олена (Ляля) Убийвовк, «Нескорена полтавчанка».

The article deconstructs the Soviet myth about an underground youth group led by Olena (Lyala) Ubiyvovk (1918–1942), which operated in Poltava during 1941–1942, and identifies its contribution to the fight against Nazism during the Second World War. The underground youth group «Unconquered Poltava Woman» is a completely post-war Soviet ideological and propaganda construct.

Keywords: Ukraine, World War II, Resistance Movement, anti-Nazi underground, Olena (Lyalya) Ubiyvovk, «Unconquered Poltava Woman».

Тема жінки у війні, зокрема Другій світовій, тривалий час, особливо в радянський період, залишалася поза офіційними репрезентаціями подій та комеморативними практиками: її або замовчували, або міфологізували, вписуючи в героїчний наратив. Розглядаючи жінок у міліарних обставинах з ідеологічно-пропагандистських позицій, як-от уславлення бойового і трудового подвигу, засудження зради, оплакування жертви, дослідники хибували на об'єктивність й оминали увагою чи ретушували реальні факти, пов'язані з їхньою участю в бойових діях, антинацистському підпіллі, досвідом повсякденного побуту і міжособистісних відносин на окупованих територіях тощо. Досі питання ролі та місця жіноцтва в Другій світовій війні недостатньо студійоване вченими і не цілком відрефлексоване соціумом. Однак конкретні біографії, вписані подієве тло, дозволяють заповнити цю прогалину в історичному знанні. У контексті нашого дослідження репрезентативними видаються вже усталені та нововідкриті відомості про життя і діяльність українських підпільниць – учасниць Руху Опору.

У Полтаві найвідомішою підпільною молодіжною групою була «Нескорена полтавчанка» на чолі з Оленою (Лялею) Убийвовк. Її діяльність, як і вищезгаданих, оповита героїчним ореолом. Досі

побуває чимало суперечливих версій про молодіжне підпілля – від документів та спогадів очевидців до художніх творів. Наше дослідження є спробою спростувати деякі міфи, сформовані радянською пропагандою, і показати війну в людському повсякденному вимірі – не лише як героїчну сторінку боротьби з ворогом, а й як трагедію юнаків і дівчат, готових зі зброєю в руках чинити опір окупантам і стати на захист Батьківщини. Свою увагу зосередимо на постаті Олени (Лялі) Убийвовк та її ролі у формуванні підпільної групи.

В основу статті покладено неопубліковані, розсекречені у 2017 році документи, які зберігаються в Архіві Управління Служби безпеки України в Полтавській області, а також матеріали Державного архіву Полтавської області.

На основі вивчення значної кількості джерел, наукової літератури у статті поставлена мета: деконструвати радянський міф про підпільну молодіжну групу на чолі з Оленою (Лялею) Убийвовк (1918–1942), яка діяла в Полтаві впродовж 1941–1942 років, а також визначити її внесок у боротьбу з нацизмом у період Другої світової війни.

Щоб підкреслити комуністичний характер Руху Опору, повоєнні радянські історики означували підпілля винятково як «партійне» чи «комсомольське», уникаючи дефініції «патріотичне». Відповідно в гіпертрофованому вигляді подавалася «керівна роль» Комуністичної партії у боротьбі з окупантами. Насправді ж значно більшого успіху досягли ті підпільні групи, які виникли з ініціативи окремих патріотів і перебували поза партійним контролем. Найбільш активно діяли представники молодого покоління. Виховані в патріотичному дусі юнаки і дівчата свідомо йшли на смерть, захищаючи Батьківщину.

Прикметно ще й те, що підпільники гуртувалися без будь-якого партійного керівництва і не мали зв'язку між собою. Найвідомішою в повоєнний час було визнано організацію, очолювану Оленою (Лялею) Убийвовк. Вона та інші учасники групи були майже канонізовані.

Проте сьогодні радянська героїзація вищеназваних осіб викликає низку питань. Що приховувала тодішня влада? Чому матеріали справи щодо діяльності групи були засекречені? Чому пошанування «нескорених полтавчан» на високому рівні розпочалося в 1960-ті роки (встановлення пам'ятника, удостоєння посмертно звання Героя Радянського Союзу, присвоєння імені Бориса Серги (учасника групи) школі № 20 м. Полтави та ін.)? Відповідь ці та інші питання можуть дати розсекречені архіви Управління Служби безпеки України у Полтавській області.

Із документів випливає, що підпільна молодіжна група була створена в Полтаві в листопаді 1941 року на квартирі автослюсаря

німецької військової частини Сергія Ільєвського (1920–1942), розташованій на Першотравневому проспекті, 5.

До ініціативної групи ввійшло троє осіб – Сергій Ільєвський, Олена Убийвовк, Леонід Пузанов (1918–1942), які поставили за мету боротися з окупантами. «Трійка» назвала свою групу «центр по боротьбі з німцями в м. Полтава». За іншими даними, до «трійки» ввійшли Сергій Ільєвський, Олена Убийвовк, Борис Серга (1921–1942), а активно долучився до справи Леонід Пузанов (1918–1942) (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 69).

Олена Убийвовк була єдиною в дівчиною в керівному осерді групи. Вона народилася в Полтаві 22 листопада 1918 року в сім'ї лікаря. У 1937 році закінчила з відзнакою середню школу № 10, після чого працювала тут піонервожатою, а потім вступила на астрономічне відділення фізико-математичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького. На факультеті студентка Убийвовк редагувала стінгазету «Вектор», згодом її обрали секретарем комсомольської організації.

Улітку 1941 року, перед початком німецько-радянської війни, закінчивши четвертий курс університету, Олена приїхала в Полтаву до батьків.

Молоді люди проявили хоробрість, самовідданість у боротьбі проти окупантів. Від самого початку учасники підпільної групи почали розповсюджувати листівки серед поранених червоноармійців у госпіталях і серед робітників заводу № 11 – радянських військовополонених, які ремонтували німецькі машини, також забезпечували довідками про перебування на службі чи в лікарні осіб, які не мали документів.

Олені Убийвовк допомагав діставати порожні бланки для довідок лікар Борис Сінельников. Сергій Ільєвський збирав свідчення Радінформбюро, Леонід Пузанов поширював листівки серед робітників-військовополонених заводу № 11, де й працював. Крім того, йому вдалося вивести із заводу танковий кулемет, який, утім, виявився зламаним і не придатним для використання.

Про існування і роботу «трійки» знало кілька осіб, які їм допомагали, – Валентин Сорока, Павло Персань, Борис Серга, Дмитро Морачевський, Григорій Гальченко, Георгій (Жорж) Іванов, Максим Страшко.

Діяльність групи спрямовувалася на боротьбу з ворогом, передусім на зрив відправлення радянських людей на примусові роботи до Німеччини, допомогу військовополоненим у концтаборі, а також у госпіталі по вулиці Кобеляцькій (нині – Європейська) у Полтаві, що розташовувався в частині приміщення середньої школи № 27 і на території обласної лікарні. Підпільники забезпечували

визволених із полону цивільним одягом та продуктами харчування, знайомили із зведеннями Радінформбюро. Радіоприймач Валентин Сорока і Борис Серга виміняли за сіль у мешканки Полтави Ганни Четверікової. Спочатку його встановили в Георгія Іванова, а потім – Валентина Сороки і Бориса Серги (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 143).

У січні 1941 року Максим Страшко привів на квартиру до Сергія Ільєвського капітана Сергія Сапіго (1911–1942), який вийшов з оточення під Оржицею.

Ознайомившись із діяльністю підпільної молодіжної групи, Сергій Сапіго відразу почав претендувати на роль лідера і наполягав на негайній активній роботі проти окупантів. Його необережність у висловлюваннях призвела до того, що всі члени групи почали розходитися. Ускладнювало ситуацію ще й те, що при цій розмові був присутній Георгій Іванов, який працював у гестапо водієм (про це на допитах згадували свідки, а мати Бориса Серги Ольга підтверджувала). Сергієва амбітність, нестриманість у спілкуванні, висловлені на адресу учасників групи докори щодо бездіяльності призвели до конфлікту, тим більше, що він сам почав працювати в міській управі управителем готелю. Не сприяла зростанню довіри підпільників і Сергієва відмова внести пожертви на допомогу пораненим солдатам у госпіталі, хоча він непогано заробляв (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 2). Особливо налаштованими проти нього виявилися Сергій Ільєвський, Леонід Пузанов та Борис Серга. Тож Сергій Сапіго припинив ходити на збори групи на квартиру Сергія Ільєвського. Крім того, було вирішено призупинити роботу «трійки» через матір С. Ільєвського, яка вважала такі зустрічі небезпечними для життя сина.

У квітні 1942 року деякі учасники групи, зокрема Борис Серга, Валентин Сорока, Сергій Ільєвський, Дмитро Морачевський та інші, планували перейти лінію фронту для з'єднання з Червоною Армією. Вони мали зброю, залишену на зберігання в Бориса Серги і Дмитра Морачевського. Сергій Ільєвський виявив необережність, розповівши про їхні плани Олені Убийвовк, котра, своєю чергою, поділилася цією інформацією з Сергієм Сапіго. Розуміючи, що залишається сам, той вирішив передати лист через лінію фронту, в якому інформувати редколегію газети «Красная звезда» про існування й діяльність підпільної групи в Полтаві і цим самим затримати відхід інших її учасників. Для цього Олена Убийвовк через лікаря Бориса Сінельникова підшукала Валентину Терентьєву (за словами Максима Страшка, вона не була членом організації (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 69), яка працювала медсестрою в госпіталі. Ця дівчина й погодилася доправити лист через лінію фронту.

12 квітня 1942 року Сергій Сапіго під приводом ознайомлення із важливим повідомленням від Радінформбюро покликав до себе на

роботу Бориса Сергу, Дмитра Морачевського і Максима Страшка і при них почав писати листа до ЦК ВКП(б), Народного комісаріату оборони і редакції газети «Красная звезда» про великі успіхи партизан Полтави, причому почав вигадувати «подвиги» й нісенітниці, буцімто під Решетилівкою був розгромлений штаб німецького полку і вбито 3 000 німців (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 3). До того ж він клопотався про нагородження тих, хто особливо відзначився (натякаючи передусім на себе). Така поведінка Сергія Сапіго викликала обурення, тому юнаки відразу покинули збори, а він, звинувативши їх у боягузтві, заявив, що все зробить самостійно (Там само).

У квітні 1942 року з частиною цього листа і прикріпленою до нього світлиною Сергія Сапіго румунська розвідка затримала і привезла до Полтави Валентину Терентьєву. Іншу частину листа їй вдалося знищити. Під час допитів у гестапо лівчина видала Олену Убийвовк і Сергія Сапіго (інших учасників групи вона не знала). Їх відразу було заарештовано. Сергій Сапіго під тортурами розповів усе, що знав від Олени про діяльність підпільної групи, причому зазначив, що Терентьєву він не посилав, а знаючи про те, що вона сама піде через лінію фронту, жартома написав листа, який у неї й було знайдено.

На початку травня 1942 року після показів Сергія Сапіго було заарештовано Сергія Ільєвського, Максима Страшка, Леоніда Пузанова, Дмитра Морачевського, його дружину Анастасію, тещу Марію Бут та її сина Івана Бута. Будучи присутнім на затриманні, він вказав на них як учасників групи. Бориса Сергу, Валентина Сороку було заарештовано після зради Георгія Іванова. Не можна виключати і причетність до цього Сергія Сапіго, який на допитах міг їх видати. Пізніше були заарештовані Борис Синельников, Павло Персань, Іван Убийвовк – двоюрідний брат Олени та ін.

У результаті слідства було сформовано індивідуальні обвинувачення учасникам підпільної молодіжної групи: Сергієві Сапіго – за надсилання листа через фронт, Олені Убийвовк – за те, що йому сприяла назвала себе комсомолкою, Борису Серзі – за приховування від окупаційної влади, що він є політруком Червоної Армії, Леоніду Пузанову – за вивезення кулемета із заводу № 11, Сергієві Ільєвському – за придбання радіоприймача, Валентину Сороці – за зберігання радіоприймача, знайденого під час обшуку.

Під час слідства та очних ставок Сергій Ільєвський мстився за Олену Убийвовк і обмовляв С. Сапіго, звинувачуючи в тому, що він усе робив сам, і відкидав усі підозри на свою адресу (Там само).

У повоєнний час після завершення слідства щодо діяльності цієї підпільної молодіжної групи радянські спецслужби єдиною зрадницею

оголосили Валентину Терентьєву, яку й було засуджено. Але розсекречені архівні документи дозволяють констатувати, що зрадників і донощиків виявилось більше, ніж активних учасників.

Розглянемо і проаналізуємо основні версії слідства.

Радянська офіційна версія: підпільну групу викрили гітлерівці у квітні 1942 року через зраду Валентини Терентьєвої – уродженки Білорусії. Вона через лікаря Бориса Синельникова (члена групи), який працював у лазареті для військовополонених, вступила до молодіжної підпільної групи за кілька тижнів до її викриття. У квітні 1942 року Сергій Сапіго доручив дівчині перейти лінію фронту, встановити зв'язок із радянським командуванням і повернутися назад. У неї був лист, адресований прифронтовій частині Червоної армії.

Проте в Олександрівському районі Харківської області Валентина Терентьєва була затримана румунською військовою жандармерією. Вона не витримала катувань і на допиті назвала членів підпільної організації, яких знала. Після цього дівчину звільнили і вона працювала медсестрою в німецькому госпіталі в Полтаві, але напередодні повернення радянської влади у вересні 1943 року знову заарештували і відправили до Німеччини. По дорозі Валентині Терентьєвій вдалося втекти, оселитися в Києві і влаштуватися на роботу за фахом у госпіталі (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 6). Після визволення України її затримала радянська контррозвідка. Під час слідства В. Терентьєва свою провину визнала частково, наголосивши, що на допиті в таємній польовій поліції вказала лише на Олену Убийвовк і Сергія Сапіго (Там само) (інших учасників не знала). Військовий трибунал засудив її до розстрілу, який був замінений 10-річним ув'язненням у виправно-трудова колонії і поразкою в правах на п'ять років (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 97). Відтоді сліди дівчини загубилися.

Версія родичів членів підпільної молодіжної групи: мати Бориса Серги – Ольга Серга, родичі Валентина Сороки і Максима Страшка вважали справжнім зрадником групи Георгія Іванова (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 279), сусіда сім'ї Серги і Борисового товариша, який працював у німців водієм і возив воєначальників. Його заарештували відразу після викриття організації, однак швидко відпустили. Мати Бориса Серги згадувала, що під час відвідин у в'язниці син прямо вказав на зраду Георгія (ДАПО. Арк. 39). Жінка аргументувала свою підозру ще й тим, що відразу після викриття групи Іванов різко змінив ставлення до неї. Є свідчення, що в період окупації він особисто знущався з мешканців Полтави (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 2).

Після війни на Георгія Іванова завели слідчо-кримінальну справу. Через тривалий час її було закрито, а підозрюваного

виправдано, хоча існували прямі докази того, що він співпрацював із окупантами. Георгія Іванова нагородили медалями «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні», а ще одну він уже мав – «30 років радянської армії і флоту» (Там само. Арк. 170).

Версія Костянтина Убийвовка (батька Олени): зрадників було четверо: лікар Борис Синельников, який працював із Валентиною Терентьевою і першим дізнався про її зраду.

Костянтин Убийвовк стверджував, що дружина Бориса Сергі Маргарита Серга (Горюн) (1920–1993) розповіла в гестапо, що її чоловік був членом Комуністичної партії і політруком Червоної армії, та викрила Олену Убийвовк як комсомолку і секретаря комсомольської університетської організації (Там само. Арк. 79). Щоправда, такі відомості маємо тільки зі свідчень К. Убийвовка, який посилався на батька Бориса Сергі Полікарпа, що, своєю чергою, почув про це від перекладача – відвідувача його продуктової лавки. Та й сам Борис, будучи порядним і відповідальним, зізнався на допитах, що був політруком.

Дружина Дмитра Морачевського Анастасія, яка негативно ставилася до організації, розповіла матері Олени Убийвовк, що просила Лялю взяти всю провину на себе, аби не постраждав її чоловік, адже родина мала трьох дітей, а дівчина самотня і вже приречена. Що вона відповіла, не відомо, але ця розмова поглибила душевні муки її матері.

За версією Костянтина Убийвовка, четвертою зрадницею групи була теща Дмитра Морачевського – Бут Марія. Він писав: «у присутності моєї покійної дружини, а також матері Бориса Сергі та матері Сороки Валентина та тітки Лялі – Варвари Григорівни Бельської, а також інших родичів заарештованих та сторонніх осіб, що зібралися біля 15 школи на Комсомольській вулиці, глибоко образила мою дочку Лялю, назвавши її повією, коли Ляля проходила двором під наглядом німця: «Погляньте на неї – здається нічого особливого з себе не уявляє, а збрала навколо себе, повія, не лише молодих, а й одружених» (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 9). Цікавим роззявам та німцям тільки цього й треба було. Вищезгадані особи це пам'ятають, а бідна мати Лялі не могла пробачити цього і вмирала з прокльонами на адресу матері Морачевського. Хто може виміряти силу душевних страждань Лялиної матері?» (Там само).

Постать Дмитра Морачевського залишається до кінця не вивченою. Відомо, що він народився 1903 року, мав звання майора Червоної армії, був присутній на розстрілі підпільників (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 33, 42). Є свідчення, що Д. Морачевський працював у гестапо постачальником і був агентом, зокрема, доніс про існування ще однієї підпільної групи (Архів УСБУ в Полтавській

області. Арк. 12 зв., 22; Арк. 78). Після війни під час допитів у НКВС він указував на Георгія Іванова як зрадника Бориса Сергія і Валентина Сороки (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 4). Врешті Д. Морачевського звільнили з-під варті через недоведеність вини, хоча й були прямі свідчення проти нього.

Версія Антона Ільєвського (батька Сергія Ільєвського): зрадником організації був сам Костянтин Убийвовк, батько Олени, а справжнім організатором і керівником групи – Сергій Ільєвський (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 92).

Ця версія з'явилася останньою і пов'язана з процесами «хрущовської відлиги», зокрема з реабілітацією жертв сталінських репресій. У 1937 році Антона Ільєвського було заарештовано як ворога народу (реабілітовано в 1956 році). Цей факт біографії Сергія Ільєвського замовчувався, тому слідчі, які розглядали справу про діяльність підпільної групи, навіть не розглядали його як керівника, бо вважали сином «ворога народу». Хоча відомо, що юнак від початку входив до «трійки» групи, яка, власне, і була створена на його квартирі.

Зауважимо, що Костянтин Убийвовк, намагаючись захистити Олену, мимоволі міг надати потрібну німцям інформацію. Чоловік свідчив, що сам підтверджував візити деяких учасників групи до його доньки, які нібито приходили грати в шахи. Наївно було б думати, що німці в те могли повірити.

Гестапівське слідство завершилося смертним вироком для шести активних учасників групи. До викриття і знищення керівного осердя організації призвела низка факторів: зрада Валентини Терентьєвої; недотримання правил конспірації, необережність, бажання здобути славу й нагороди, боягузтво Сергія Сапіго, який під час слідства вигадував нісенітницю й обмовляв інших учасників для власного порятунку; зрада Георгія Іванова, арешт якого імітували німці, а через годину відпустили; помста Ільєвського Сапізі через ревності; негідна поведінка Олениного батька Костянтина Убийвовка, який часто відвідував керівника і слідчого таємної польової поліції та розповідав про тих, хто приходив до його доньки, чим хотів визволити дівчину, але вона відмовилася, написавши в листі із в'язниці: «Але ціною підлості я не буду купувати життя» (Там само. Арк. 100). Заарештований Іван Убийвовк сам попросився до слідчого і повідомив, що відвідував Олену.

Заарештована гестапо Олена Убийвовк поводитися мужньо. За свідченнями Максима Страшка, одного разу, вийшовши після допиту, вона заявила: «Загину, але знаю, що я чиста перед Батьківщиною» (Там само. Арк. 70). Дівчина підтримувала моральний стан інших заарештованих, повідомляла, про що говорять нацисти під час

слідства, адже володіла німецькою мовою. Бачачи безвихідь шістьох товаришів, які підписали обвинувальні вирoki, вона все робила, щоб було звільнено інших. Олена наголошувала на пильності, щоб нікому не було підсунуто на підпис протокол звинувачення замість протоколу допиту. В останній день свого життя вона закликала не йти на роботу до окупантів, а рятуватися від цього всіма силами (Архів УСБУ в Полтавській області. Арк. 4).

З-під арешту було звільнено 16 осіб, причетних до діяльності підпільної молодіжної групи.

26 травня 1942 року в районі старих казарм Полтави, за старим міським кладовищем, нацисти розстріляли шістьох активних учеників підпільної групи: комсомолку Лялю Убийвовк, комсомольця Сергія Ільєвського, молодшого політрука Бориса Сергу, капітана Сергія Сапіго, молодшого командира Валентина Сороку, військового техника I рангу Леоніда Пузанова. Учасниками групи були молоді люди, найстаршому з яких Сергієві Сапізі було 30 років, іншим – 20-25 років.

Підпільна молодіжна група «Нескорена полтавчанка» – цілком післявоєнний радянський ідеологічно-пропагандистський конструкт. Відповідно до матеріалів розсекреченої кримінальної справи, вона перебувала на стадії організаційного формування, ніякого штабу (пovoєнний час до нього включили шістьох страчених учасників) ще не мала. Із джерел випливає, що з листопада 1941 року по січень 1942 року лідерами групи були Олена Убийвовк і Сергій Ільєвський, а з січня по квітень 1942 року функції керівника перебрав на себе Сергій Сапіго. З кандидатурою останнього погоджувалися не всі учасники, що спричиняло конфліктні ситуації.

Провал підпільної молодіжної групи стався через неналежну конспірацію і недосвідченість її учасників. Зрадницею організації не можна вважати лише Валентину Терентьєву, адже ненадійними виявилися родичі і найближче оточення підпільників. Поведінка та особистісні риси, як-от необережність, зарозумілість і безвідповідальність, найстаршого учасника групи Сергія Сапіго значною мірою призвели до викриття групи. Негідно він поведився і під час слідства в гестапо. Тому поява вулиці Сергія Сапіго в Полтаві 1961 року свідчила про початок повороту до політики неосталінізму з його міфами.

Причетними до викриття молодіжної підпільної групи виявилися її члени Георгій Іванов і Дмитро Морачевський. Однак порушені проти них у повоєнний період слідчі справи закрили, незважаючи на існування беззаперечних доказів зради. Пояснити це можна тим, Дмитро Морачевський був майора Червоної Армії, а Георгій Іванов – учасником війни і мав військові нагороди, а тому їхні заслуги не піддавалися сумніву.

Подвиг Олени Убийвовк беззаперечний: будучи одним із лідерів організації, вона проявила мужність і сміливість, пішовши разом із товаришами на смерть.

Радянська влада та її спецслужби в післявоєнний час спотворили образ відважних захисників Полтави, які в надзвичайно тяжких умовах окупації кинули виклик ворогові, не боячись боротися та героїчно загинути. Підпільна молодіжна група виникла з ініціативи патріотично налаштованої молоді, без участі партійного керівництва, і тому викликала інтерес органів НКВС, яке тривалий час вело розслідування її діяльності. Комуністична партія та її каральні органи підозріло ставилися до тих організацій, які існували поза державним контролем.

Назва «Нескорена полтавчанка» виникла в повоєнний час і жодного стосунку до підпільної молодіжної групи не має. Це художня, літературна назва, яка з'явилася в публічному просторі завдяки повісті Олеся Гончара «Земля гуде» і потім була підхоплена партійними органами.

Насамкінець зазначимо, що розсекречена слідчо-кримінальна справа дає можливість проаналізувати повсякденний зріз атмосфери й оточення, в яких перебували і боролися молоді люди – учасники групи. Ставлення рідних, друзів, побратимів, співгромадян до ініціативної молоді, яка намагалася чинити опір нацистам, діяти, а не пересиджувати окупацію, не завжди виявлялося в розумінні, підтримці і допомозі: дехто з них обирав шлях колаборантства і зради.

Молоді люди – учасники підпільної комсомольсько-молодіжної групи – зробили все, що могли в тих умовах. Яскравим свідченням цього є слова Лялі Убийвовк, написані в листі до рідних напередодні страти: «Ми зробили небагато, але ми щиро прагнули зробити якомога більше для щастя наших людей» (Лубенський, 1977, с. 74).

Джерела та література

1. Архів Управління Служби безпеки України в Полтавській області (далі – Архів УСБУ в Полтавській області). Спр. 10659-о. Т. 1. Арк. 69.
2. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 10 000-п. Арк. 143.
3. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 10569-о. Т. 4. Арк. 2.
4. Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659-о. Т. 1. Арк. 69.
5. Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-о. Т. 4. Арк. 3.
6. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 10569-о. Т. 3. Арк. 6.
7. Архів УСБУ в Полтавській області Спр. 10659-о. Т. 1. Арк. 97.
8. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 10 000-с. Арк. 279.
9. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). Ф.Р.-105. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 39.
10. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 10 000-с. Арк. 2.
11. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 10569-о. Т. 4. Арк. 9.
12. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 10 000-с. Арк. 33, 42.
13. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 10659-о. Т. 2. Арк.12 зв., 22; Спр. 10 000-с. Арк. 78.
14. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 11043-с. Арк. 42.

15. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 10659. Т. 1. Арк. 92.
16. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 10569-о. Т. 4. Арк. 4.
17. Лубенський Л. На рубежах огненных лет. Воспоминания участников Великой Отечественной войны, очерки и документы. Х.: Прапор, 1977. С.74.

УДК 355.34:94[477]

Дмитро Веденєєв
(Київ)

КОНФЕСІЙНИЙ НАПРЯМ У ДІЯЛЬНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ РОЗВІДКИ ОРГАНІВ ДЕРЖБЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР (1945–1991 РР.)

На основі архівних документів антирелігійних підрозділів радянських органів державної безпеки в Україні (МДБ-КДБ УРСР) розглядається діяльність спецслужби із створення агентурно-оперативних позицій, розвідування та проведення активних операцій в середовищі закордонних осередків Православної церкви, Греко-католицької церкви, Римо-католицької церкви, українських православних автокефалів та інших конфесійних течій. Висвітлюються структура підрозділу зовнішньої розвідки МДБ УРСР із оперативної роботи по конфесійному напрямку. Розкриваються службові пріоритети, напрями, форм і методи роботи чекістів із намагання поставити під контроль зарубіжні релігійні осередки. Дається характеристика задумам проведення «активних заходів» із розколу або дискредитації релігійних течій та їх лідерів.

Ключові слова: спецслужби, зовнішня розвідка, Православна церква, Греко-католицька церква, Римо-католицька церква, Українська автокефальна православна церква, церковна дипломатія.

Based on archival documents of anti-religious units of the Soviet state security agencies in Ukraine (MGB-KGB of the Ukrainian SSR), the author examines the activities of the special service in creating agent-operational positions, reconnaissance and active operations among foreign centers of the Orthodox Church, the Greek Catholic Church, the Roman Catholic Church, Ukrainian Orthodox autocephalous and other confessional movements. The structure of the foreign intelligence unit of the MGB of the Ukrainian SSR for operational work in the confessional area is highlighted. The author reveals the service priorities, directions, forms, and methods of the Chekists' efforts to control foreign religious centers. The author describes the plans for «active measures» to split or discredit religious movements and their leaders.

Keywords: intelligence services, foreign intelligence, Orthodox Church, Greek Catholic Church, Roman Catholic Church, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, church diplomacy.

Після відтворення Народного комісаріату державної безпеки (НКДБ) СРСР, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 14 квітня 1943 р., функції зовнішньої розвідки покладалися на Перше головне управління (ПГУ) НКДБ СРСР. У спільному наказі очільників